

Імператив концепції національної безпеки у XXI столітті

Володимир Бех,

доктор філософських наук, професор,
директор Інституту соціальної роботи та управління
Національного педагогічного університету
ім. М. Драгоманова

На порозі третього тисячоліття Україна розпочала якісно новий етап свого розвитку. Він непростий. Крім суто внутрішніх причин, цей період ускладнюється ще й тим, що світова спільнота здійснює інтенсивний перехід до створення планетарної форми співжиття – так званого планетарного соціального організму.

В цих умовах молода українська держава, зміцнюючи свою самостійність, повинна враховувати й тенденції планетарного масштабу, що ґрунтуються на принципово новій – духовно-інформаційній основі. Отже, концепція розвитку країни у XXI столітті повинна гарантувати українському народові національну безпеку від негараздів як внутрішнього, так і зовнішнього походження.

Відомо, що ефективним інструментом соціальної розбудови будь-якої країни (і Україна не виняток) є політика держави у єдності її внутрішніх та зовнішніх чинників. Тому дуже важливо, створюючи концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку країни, випрацювати такий алгоритм її реалізації, який би не породжував надуманих протиріч у ході еволюційного розвитку соціального світу. Чвари між гілками державної влади в такій ситуації стають небезпечним анахронізмом. Вони нагадують бійку матросів на палубі лайнера, що може потонути в розбурханому океані, тому що ним ніхто не керує.

Феномен національної безпеки треба розуміти як створення необхідної і достатньої сукупності економічних, юридичних, організаційних, політичних, духовних, екологічних та інших умов, що цілеспрямовано формуються системою державного управління для оптимізації становища країни на світовій арені та зростання добробуту її громадян. Роль філософів, учених-суспільствознавців у цьому процесі особливо актуальна, адже проблема фундаментальної раціоналізації суспільного життя сягає вищого рівня складності.

В історії подібна ситуація спостерігалася, як мінімум, тричі. Уперше це було пов'язано з обґрунтуванням примату ролі особистості в поясненні земного походження суспільства і держави (епоха Відродження). Вдруге – зі становленням соціальної доктрини марксизму, що розкривала суть суспільного життя на основі примату матеріального над духовним при зростанні творчої ролі народних мас як суб'єкта соціального чину (кінець XVIII – початок XIX століття і до середини минулого століття). І, нарешті, третій сплеск підвищеної уваги до проблеми національної безпеки пов'язаний з пошуком “філософської єдності” серед безлічі відносно самостійних і взаємонепоєднаних засобів пояснення ліній розвитку соціального світу – теологічного, матеріалістичного, технократичного, феноменологічного, екзистенціалістського та інших (від середини XX століття).

Однак забезпечити безпеку окремої країни, а тим більше – всієї планети не так вже й просто. Як свідчить історія, це виявилось не під силу ані філософії, ані міфології, ані релігії, ані мистецтву, ані державній думці (навіть якщо у розпорядженні її носіїв є найпотужніші арсенали ядерної зброї). Ліквідація наслідків “холодної війни” між Сходом і Заходом, капіталізмом і соціалізмом виступає потужним каталізатором докладання зусиль в ім'я спільного вирішення проблеми створення оптимальних умов для становлення інформаційної цивілізації, заснованої на субстанціональній єдності природи, людини і суспільства.

Нині в розвитку людства чітко визначилися дві суперечливі тенденції. Одна пов'язана з становленням окремих країн як самостійних суб'єктів світового суспільного процесу. Вона характеризується гострими, часом кривавими конфліктами в процесі національного самовизначення народів, утворення незалежних держав. Досить згадати розвал Радянського Союзу, Югославії, а також боротьбу палестинців, курдів та інших етносів за право самим вирішувати свою долю.

Інша ж тенденція полягає в тому, що ми стаємо свідками становлення людства як єдиного цілого. Вперше в історії спостерігаємо єдиний культурно-історичний процес, що охопив усю планету. Наприкінці XX століття розпочалося утворення єдиної світової спільноти. Під цією спільнотою розуміємо комбінацію країн світу, пов'язану ланцюгом всепланетарного розвитку, що засновується на єдності матеріального і духовного життя. В наші дні ця тенденція стала явною, зміцнення „всесвітності” відбувається надзвичайно високими темпами.

Єдність світового суспільства практично оформлюється у вигляді специфічних міжконтинентальних і континентальних конструкцій на зразок Організації Американських Держав, Організації Африканської Єдності, Загальноєвропейського дому, Євразійської спільноти, Північно-Американської зони вільної торгівлі тощо. Саме цією обставиною обумовлюється підвищення ролі колективних органів саморегулювання

всіх аспектів життя світового суспільства – Організації Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Ради Безпеки ООН, ОБСЄ, Європейського Економічного Співтовариства, Римського Клубу, Європарламенту та інших. Необхідністю зміцнення зв'язків між державами, що досягли певного рівня розвитку, можна пояснити народження ідеї перетворення сімки найбільш економічно розвинених країн світу на вісімку шляхом включення до неї Росії.

Переконливим фактом, що підтверджує посилення процесу становлення континентальних, міжконтинентальних і планетарної форм організації життєдіяльності людей на початку ХХІ століття, є створення „сьомого континенту” – Інтернет, європейських та інших спеціалізованих інформаційних систем, телевізійних, космічних і стільникових телефонних мереж, загальноєвропейської грошової одиниці “євро”, а також специфічних грошових потоків, так званих “е-мани”.

Кожна з цих двох протилежних тенденцій виникла й поглиблюється на основі великої концентрації фізичної та інтелектуальної енергії людей. В таких умовах непросто виробити надійну в теоретичному відношенні і гнучку в практичному застосуванні концепцію навіть національної безпеки, не кажучи вже про безпеку планетарну. Тому й не дивно, що перед такими потужними і різноспрямованими потоками інтелектуальної та фізичної енергії сучасна державна думка просто розгубилася. Вона виявилася неспроможною звести їх до купи, пояснити загальну природу світових процесів та запропонувати ефективні соціальні технології раціоналізації поведінки людини. Людство продовжує заганяти себе в глухий кут. Лейтмотивом сучасної соціальної свідомості стає криза, а не прогрес. Отож зрозуміло, що згадана концепція має забезпечити хоча б відносно благополучний розвиток окремої країни у світовій спільноті.

Особливістю суспільного розвитку кінця ХХ століття було те, що окрема країна стала невід'ємною частиною світової спільноти. При цьому, світова спільнота, засвоївши потенції провідних країн світу, прийшла в рух, в дію. Звідси її активність в регіонах Африки, Близького Сходу та Європи. Вона закономірно піднімається на вищу сходинку виробленості шляхом перебудови своєї морфологічної основи. Тому сьогодні ми є не тільки свідками, але й учасниками процесу зародження унікальної мегасистеми планетарного масштабу з ще невідомими властивостями. Її формування прямо пов'язане з ноосферичним вибухом, який прогнозується багатьма дослідниками. Людство інстинктивно відчуває загрозу. Відтак концепція національної безпеки має бути своєрідним страховим полісом від руйнівних дій чергового природного катаклізму.

Істотних метаморфоз, зрозуміло, зазнає і проблема безпеки. З локальної вона стає глобальною. Це означає, що і засоби її забезпечення повинні бути зовсім не такими, як були досі. Тому проблему виживання треба вирішувати за цілком іншими науково-філософськими та

організаційними підходами, ніж раніше, а головне – колективно.

Єдиним засобом, спроможним ефективно вирішити проблему безпеки як на планетарному, так і на національному рівні, є наукова думка як цілком нова геологічна сила, висока інтегруюча спроможність якої базується на тому, що вона діє під тиском практичної необхідності та логічної безперечності. Саме цією обставиною пояснюється висока дозвольна спроможність її інструментів – законів і закономірностей розвитку соціального світу.

Для того, щоб розробити ефективну концепцію безпеки будь-якої окремої країни чи співдружності країн, треба вирішити два взаємопов'язаних завдання. З одного боку, слід з'ясувати причини сучасної кризи суспільного розвитку, а з іншого – обґрунтувати філософську ідею, на основі якої тільки й можна розробити систему практичних заходів для гарантування сприятливих умов для саморозгортання соціального організму країни в цілому та кожного її громадянина зокрема.

Ще зовсім недавно вважалося, що основним джерелом загрози прогресові тієї чи іншої країни є або окремі країни, або протистояння суспільних систем (“капіталізм – соціалізм”). Однак з саморозпадом СРСР і зняттям протистояння “Схід – Захід” ця причина відійшла на другий план. Зараз, після падіння “залізної заслони”, судячи з інтенсивності обговорюваних проблем виживання як окремих країн, так і всієї світової спільноти, всі (чи майже всі) зрозуміли: загроза національним і загальнолюдським інтересам полягає в тому, що практична свідомість людей продовжує орієнтуватися на засвоєння логіки зовнішнього порядку речей. Люди втратили контакт із внутрішнім світом. Вони вже не розуміють його логіки, і ця неухвага обернулася, наприклад, екологічною пасткою, що вимагає дотримання всіма нами умов закономірностей космічного характеру. Іншими словами, загрозу національній безпеці стали шукати в соціальній системі.

Однак ми наполягаємо на тому, що причини, які обумовлюють перетворення в сучасному соціальному світі, закорінені значно глибше. Криза суспільного розвитку, яку ми переживаємо, з явно вираженими теоретичною, методологічною, ідеологічною та світоглядною характеристиками, є наслідком того, що в організмі сучасної цивілізації відбуваються болісні процеси. Вони виникли через те, що функції окремих його інгредієнтів ніяк не пристосуються одна до одної, в той час як закономірності еволюції універсуму вимагають від них цілком іншої поведінки. І це закономірно. Бо Всесвіт, старіючи, набуває все тоншої організації. З часом рівень її неухильно підвищується за рахунок вдосконалення нижчих форм руху універсуму. Ціле тут диктує умови частинам. Сучасна криза, яка є патологією в соціальному світі, має, як і у фізіології, слугувати з'ясуванню причин захворювання соціального

організму та його наступної елімінації. Становище ускладнюється ще й тим, що людство, відчуваючи внутрішні проблеми, водночас переходить від індустріального до інформаційного типу розвитку.

Іншими словами, суспільні процеси напередодні третього тисячоліття сягнули такого розвитку, коли технічна єдність соціальних організмів окремих країн, тобто створене за випадковими ознаками (наприклад, національною, релігійною, класовою, расовою тощо), трансформується в органічне, тобто таке, що відповідає субстанціональній природі соціального світу.

При цьому ми впевнені, що пояснення біфуркацій нового характеру сучасних суспільних процесів треба шукати у Всесвіті, видозмінення якого є об'єктивною причиною, яка викликала гігантське потрясіння культурно-історичного світу. Геологічний процес – це така тотальна реальність, в якій знімаються обидві названі вище тенденції в суспільному процесі. У ході цього процесу перебудовується сама основа другої природи. Людство починає розвиватися на своїй власній (інтелектуальній) основі.

Тут своє слово повинна сказати філософія. Вона має пояснити смисл і характер змін, які відбуваються, аби суб'єкти історичної дії могли виробити адекватний їм характер мислення і поведінки. Цією ж обставиною визначається й рівень абстракції, необхідний для пояснення процесу оптимізації суспільного життя. Принципи саме такої поведінки якраз і повинні бути покладені в основу концепції національної безпеки.

Наш аналіз засвідчує, що ідея соціального організму є тим когнітивним засобом, який дозволяє інтегрувати дві названі вище тенденції суспільного розвитку в органічну єдність. Аби переконатися в цьому, досить поглянути на розвиток окремої країни як на процес онтогенезу, а на спільний розвиток країн у складі світового суспільства – як на процес філогенезу. Тоді все стає на свої місця. Імперативність цієї ідеї полягає в тому, що вона визначає, що, як і чому необхідно оберігати, а також якими засобами може бути забезпечена безпека.

Водночас це означає, що філософія і суспільні науки для створення науково-філософської основи системи виживання планетарного людства і створення оптимальних концепцій національної безпеки повинні пояснити кілька основних аспектів проблеми, а саме:

³⁵₁₇ по-перше, треба розкрити філософську ідею-смысл, що сконцентрувалася в понятті “соціальний організм”, показавши її як суть, зміст і форму соціального життя;

³⁵₁₇ по-друге, треба уявити соціальний організм як об'єктивну реальність з відповідними морфологічними та функціональними характеристиками. Власне кажучи, концепція безпеки повинна створити простір для саморозгортання соціального організму країни і його підсистем або органів у складі сімейства соціальних форм;

³⁵₁₇ по-третє, треба розглянути концепцію безпеки як соціального явища,

для створення якого потрібен специфічний науково-методологічний інструментарій.

Сьогодні, в епоху наукової революції, що розгортається під впливом переходу до інформаційного етапу розвитку, це є істотним фактором. Тому зупинимося на ньому докладніше.

Ідея організованого втілення життя людини має багатовікову історію. Перші згадки про суспільний організм як форму існування людини стосуються, як відомо, ще давньоіндійських Вед (близько 3,5 тисячі років тому) і Римської історії (близько 2,5 тисячі років тому). У пізніші часи цю ідею підтримали Платон, Арістотель, Гоббс, Кант, Спенсер, Маркс, Енгельс, Ленін, Дюркгейм та багато інших філософів. У світовій соціології склався цілий напрямок, який отримав назву органічної школи. Із сучасних дослідників ідею підтримує багато вітчизняних і зарубіжних учених та практиків, які прагнуть застосувати системний підхід до вивчення і регулювання суспільних процесів.

Наш аналіз показує, що ідея соціального організму виникла для відображення в логічній формі специфічного планетарного явища, а саме – саморозгортання соціального життя, або розумної живої речовини, що співіснує поряд із звичною білково-нуклеїною формою життя. У ній, згаданій вище ідеї, зафіксовано в когнітивній формі діалектичне протиріччя між людиною та суспільством. Онтологічно таке протиріччя є системою взаємодії людей між собою.

Звідси випливає прагнення дослідників, використовуючи засіб аналогій, накласти закономірності живого виду планетарної речовини на розумну живу речовину. Саме з цієї причини історія її саморозгортання, як відомо, тісно переплітається з поняттям “фізичний організм”. Цей зв’язок можна уявити в такому вигляді. У Платона він є метафорою, у Арістотеля – аналогією, у Спенсера – паралелізмом, у Лілієнфельда – абсолютною тотожністю. Зараз же ми констатуємо її як відносно самостійне явище, предмет особливого науково-філософського аналізу.

Тому суть проблеми в тому, щоб цю ідею перетворити на філософську концепцію саморозгортання соціальної реальності як відносно самостійного геологічного процесу. Генетично соціальна дійсність впливає з розвитку біосфери, має унікальне буття в ноосфері і закономірно переходить в електромагнітосферу як елемент вже космічного середовища. Це засіб, завдяки якому перед нами розгортається явище ноокосмогенезу, що включає в себе три рівні: Переджиття, Життя і Наджиття.

Таким чином, сучасна криза суспільного розвитку впритул наближає нас до того, щоб належно оцінити думку В.Вернадського про те, що в різних областях та на різних рівнях ієрархічної організації Всесвіту, використовуючи різні типи матеріально-енергетичного потоку, існують надзвичайно різноманітні види живої речовини, засновані на різній

польовій формі.

Це означає, що в умовах нашої планети існує специфічна форма розумної живої речовини з електромагнітним видовим полем. Ця гіпотеза хоча й дискусійна, однак не суперечить відомим функціональним визначенням життя, що формулювалися А. Колмогоровим та А. Ляпуновим.

Відомо, що специфічний зміст, укладений в ідеї “соціальний організм”, розгортається перед нами як соціальний світ. Але, можливо, найточніше висловився І. Кант, назвавши його ноогонічним світом, тобто світом, виробленим розумом людини. Останній уявляється як інтелігібельна матерія, тобто специфічна реальність, яку людина сприймає шляхом духовних почуттів. Цим пояснюється, на нашу думку, значне зростання загальнолюдських цінностей, що несуть, здебільш, духовний характер. Серед них найважливішими є людське життя, свобода особистості, демократизація суспільних відносин, творчі засади, в тому числі й підприємницька ініціатива, тощо.

Означений специфічний зміст, постійно відтворюваний людиною в планетарному масштабі, вимагає особливих умов для ефективного функціонування та розвитку.

Саме для формалізації цих умов і потрібна концепція безпеки. І тут надзвичайно важливо правильно зрозуміти місце і роль форми для існування другої природи. Організмена форма вкрай необхідна для соціального життя, оскільки розумна жива речовина, розвинена до певного ступеня виробленості, вимагає її для самореалізації системних якостей. Наприклад, для того, щоб, з одного боку, зберігати і примножувати основні атрибутивні якості інтелігібельної матерії, а з іншого – досягати необхідної і достатньої потенції для реалізації своєї специфічної генеральної (стадійної) функції: породити космічну форму життя (Наджиття) на Землі. Породження Наджиття є не чим іншим, як переходом матеріального світу в духовний.

Аналіз соціального організму як специфічної реальності слід починати зі встановлення його природи. Це в теорії пізнання є узвичаєним правилом. На превеликий жаль, у філософсько-соціологічній літературі немає сьогодні стабільної точки зору на природу соціального світу. Її пов'язують із засобами життєдіяльності людей, діяльністю людини, суспільними відносинами, суспільною та індивідуальною свідомістю, ноосферою, божественною субстанцією тощо. Але жодна з цих позицій не може нас влаштувати з тієї простої причини, що немає вказівки на специфіку субстанції основи, тобто ми не можемо її відрізнити від інших. Тут треба знайти вихід із когнітивного глухого кута. При цьому треба враховувати, що теоретичне обґрунтування квантово-хвильової природи соціального життя інтегрувало б її з біологічним життям (Переджиттям) і космічним життям (Наджиттям). Принципи національної програми, сформульовані

на цій основі, гармонізували б соціальне життя з іншими формами руху універсуму, що значно підвищило б його життєстійкість.

Зрозуміло, що вихід на обґрунтування специфіки природи соціального явища треба шукати біля його джерел, тобто у сфері атрибутивних властивостей живого людського організму. І тут особливу увагу привертає опосередковуюча функція біологічного організму, оскільки він функціонує як орган опосередкування психофізичного і психологічного компонентів структури людини, а ширше – матеріального і духовного світів. При цьому з психології добре відомо, що психофізичний компонент пов'язаний з почуттями людини, а психологічний – із смислами. Перший базується на структурній інформації, а другий – на фенотипічній.

У зв'язку з цим видається дуже важливою і перспективною справою пояснення суті та функцій в соціальному тілі країни інформації, що в польовій формі життя відіграє системоутворюючу роль. Інформаційний метаболізм, зумовлений взаємодією соціального організму з довкіллям, складається з безлічі різноманітних потоків оперативної (соціальної, науково-технічної, видовищної, музичної і т. д.) інформації. У зв'язку з цим концепція національної безпеки встановлює певні правила їх формування і функціонування. Вживати тут термін “жорсткий контроль” недоречно. Для приведення до рівноваги інформаційного обміну всередині країни, а особливо – між країнами, необхідно в концепції безпеки відобразити не стільки зміст, скільки обсяг, спрямування та інтенсивність кругообігу інформаційного потоку.

У зв'язку з тим, що соціальний організм країни являє собою органічну єдність людини і суспільства, концепція національної безпеки повинна поєднувати принципи оптимізації як того, так і іншого інгредієнта. При цьому, гуманітарні цінності, що виходять нині на перший план, вимагають, щоб особі було віддано перевагу, оскільки вона є активною стороною цього протиріччя. Концепція безпеки повинна надавати можливість особистості вільно флюктувати на всіх рівнях виробничо-господарської, організаційно-політичної та духовно-культурологічної діяльності.

Тут від дослідників вимагаються особливі зусилля для концептуального пояснення механізмів засвоєння розумною живою речовиною “зовнішнього” (космічного) матеріалу і створення з нього індивідуальних віртуальних соціальних світів. Так, засвоєння потоку протонів відбувається у формі збудження в людському організмі того ж змісту, що і в об'єктивній формі універсуму, тобто у Всесвіті. “Та обставина, що замість впливу зовнішніх причин ми знайшли для організму визначення збудження зовнішніми потенціями, – писав Г. Гегель, – становить важливий крок на шляху до істинного уявлення організму” [1, с. 504].

У фізичному плані взаємодія виглядає як заворушення внутрішнього силового поля окремої людини і коливання зовнішнього енергоінформаційного поля соціальної спорідненості групи, колективу,

етносу, народу і, нарешті, людства. Пасіонарність, за Л. Гумільовим, якраз і підводить нас впритул до наукового розуміння механізму цього процесу.

Не менш відповідальним моментом розробки концепції національної безпеки є забезпечення умов морфогенезу або формоутворення соціуму, який протистоїть особистості, і специфічний процес, що передуює виникненню соціуму та суспільства. Вихідним моментом у дослідженні морфології соціального організму є визначення матеріалу (так званої морфи), з якого виготовлене соціальне тіло громадянського суспільства. Тому найважливішим завданням майбутніх досліджень якраз і є те, щоб пояснити, що це за продукт, який виробляється людським духом і репрезентує всередині нас об'єктивний соціальний світ. Вироблення цього специфічного продукту, а, на нашу думку, це може бути тільки знання, є засіб існування соціальної реальності всередині нас. У зв'язку з цим концепція національної безпеки повинна фіксувати принципи наукового і культурного обміну, гуманітарної освіти, селекції національних цінностей та їх інтеграцію із загальнолюдськими цінностями.

Саме знання, а тим більш наукове знання, є справді об'єктивною реальністю, що, як якийсь осад, виробляється самим людським духом, виділяється ним і нерозривно з ним пов'язане. З відкриттям елементарної частинки цього осаду є можливість перейти до освоєння морфології соціального організму, уявивши його як надорганічне (польове) тіло, що в звичних для нас координатах "простір – час" є тим, що зараз переховується під поняттям "ноосфера". Це – якісно нове утворення. Його зміст розгортається в координатах "теоретичне – практичне".

Вивчаючи соціальне життя, що існує в організменій формі, маємо справу з постійно змінюваним полем, що є, на відміну від сенсигельної, інтелегібельною матерією. Таким чином, соціальна реальність, яка з'явилася, є утворенням, що підтримує саму себе за рахунок постійного руху. А це означає, що суб'єктивна інтелектуальна сила і колективно породжена об'єктивна інтелектуальна сила з своєю появою починають взаємодіяти між собою. Це зумовлено тим, що вони є двома різними формами одного й того ж матеріалу. А коли так, то вони неминуче вступають у взаємодію. Тому, щоб завершити вивчення цього процесу в бутті, треба показати, як ці сили взаємодіють між собою тепер як органічне ціле, що, власне кажучи, тільки й можна називати соціальним організмом.

Як показує гіркий досвід СРСР та інших країн соціалістичної орієнтації, сьогодні більшою загрозою національній безпеці є характер взаємовідносин держави з іншими її підсистемами, ніж з іншими державами. У зв'язку з цим, природно, в структурі цілісної системи необхідно виділити специфічні утворення – видові і найпростіші соціальні мікроформи, що є продуктом органоценозу в соціальному організмі. До видових соціальних організмів слід віднести те, що зараз ми розуміємо під сферами суспільства: економічною, соціальною (у вузькому значенні

слова), політичною та ідеологічною (або культурно-історичною). До найпростіших соціальних мікроорганізмів належать ділові мікроформи, що безпосередньо виробляють товари та послуги, і тканеві мікроформи, що обслуговують перших, водночас включаючи їх у видові соціальні організми.

Додаючи фундаментальні принципи буття до соціального організму для з'ясування його основних атрибутивних властивостей і закономірностей існування в бутті, важливо виходити з того, що нормальний стан універсуму є постійним відтворенням вихідної субстанції, безперервним рухом становлення. Це означає, що соціальний організм слід розглядати як нескінченну діяльність або як суб'єкт. Але оскільки соціальний організм має тривалість, то його треба розглядати і як об'єкт, а, отже, можна говорити про його морфологічну будову. Ці обидва аспекти концепції безпеки повинна чітко відображати.

При виробленні доктрини національної безпеки важливо звернути увагу ще на один істотний момент, що повинен враховуватися на інформаційній фазі розвитку людства. Його суть у тому, що саморозгортання соціального організму країни спрямовується шляхом прямого динамічного впливу вищої суспільної структури на нижчі. Зміни відбуваються також у ході взаємодії структур одного рівня, і, нарешті, тут відбивається наявність двох контурів – позитивного і негативного зворотних зв'язків, якими жива система страхується від саморозпаду.

Особливий інтерес становить врахування в концепції національної безпеки функціонального аспекту соціального організму, в якому водночас поєднуються його суб'єктивний і об'єктивний інгредієнти. Складність викликає уявлення його складових як органічної сукупності функціональних органів. І тут важливою є теза А. Ухтомського, який писав, що органом може бути будь-яке тимчасове поєднання сил, спроможне здійснити певне досягнення. При цьому, вводячи поняття рухомого органу, вчений застерігав від звички зв'язувати це поняття з уявленням про морфологічно статичне, постійне утворення, що склалося. Система національної безпеки повинна забезпечувати простір для їх функціонування, оскільки шляхом варіювання вони “накреслюють” і реалізують, закріплюють нові функціональні можливості, тобто здійснюють своєрідний рух у просторі функціональних можливостей.

Елементи структури особистості і суспільства в такому випадку можна розглядати як семантичні одиниці, з яких легко вже „монтуються” функціональні органи. Ці органи діють, за А. Леонтєвим, “так, як і звичайні морфологічно постійні органи; однак вони відрізняються від останніх тим, що являють собою новоутворення, які виникають у процесі індивідуального (онтогенетичного) розвитку” [2, с. 412].

Особливо делікатною справою є обґрунтування принципів безпеки для взаємодії системи управління країною з підсистемами суспільства і

громадянами країни. Це обумовлюється тим, що на етапі функціонування соціального організму відбувається істотна прибавка, бо функціональні органи породжують якісно нове функціональне утворення – систему саморегулювання. Конструктивно така система виникає з гомеостату онтологічного органу, що володіє двома контурами (позитивного і негативного) зворотного зв'язку для здійснення функції саморегулювання другої природи. Всі тонкощі їхніх відношень в тому, що, виникнувши для задоволення потреб громадян країни, система управління в міру бюрократизації стає самодостатнім фактором над громадянами, що її породили. Бюрократизована система рубає гілку, на якій сидить сама.

Власне кажучи, ми можемо почати вирішувати проблему оптимізації розвитку планетарного людства тільки тоді, коли досягнемо розуміння суті, змісту і специфіки функціонування гомеостату соціального життя – цього похідного функціонального органу від первинних структур соціального організму.

Отже, концепція національної безпеки в силу того, що соціальний організм – гігантський функціональний орган, повинна будуватися на організаційних закономірностях, які тільки й можуть забезпечити конкретну і тонку “каналізованість” суспільних процесів, специфічну функціональність просторових і тимчасових співвідношень його органів. Тут принципово важливим є створення умов для саморозгортання певного набору соціальних процесів, що складають органічну систему, яку ми називаємо соціальним організмом.

Концепція безпеки будь-якої соціальної системи повинна відображати умови, за яких досягається збалансованість між її компонентами і середовищем. Цей аспект, як відомо, особливо інтенсивно розробляють екологи. Це можливо лише при фіксованому, тільки їй властивому типі конфігурації компонентів, що й висловлюють інваріантні параметри етносоціального організму. Звідси прямо випливає необхідність розробляти програми забезпечення національної безпеки для окремо взятої країни з урахуванням ментальності так званої корінної нації.

Оскільки загальнопланетарний соціальний організм є системою функціональних співвідношень, то він виникає завдяки діючим в даний момент функціональним структурам соціальних організмів окремих країн. У зв'язку з цим концепція планетарної безпеки формується на базі національних концепцій. Її провідною функцією є забезпечення коеволюції національних соціальних систем у рамках законів та закономірностей філогенезу соціальних форм.

Така концепція буде ефективною, якщо вона забезпечить сприятливі умови для процесу самовідтворення констатуючої його просторово-тимчасової структури. У ході його ієрархія відношень співіснування розгортається в ієрархію форм перетворень національних соціальних організмів, що перебувають у певних фазових співвідношеннях, в

результаті чого відбувається повторення відношень співіснування і, завдяки цьому, створюються передумови для повторення тимчасових відношень, утворюється самоповторюваний просторово-тимчасовий порядок (цикл існування). Сукупність таких подій утворить структуру соціального організму планети.

У зв'язку з цим принципи такої концепції повинні гарантувати специфічні для кожної конкретної самоорганізуючої системи форми відношень співіснування і форми перетворень, що, безумовно, необхідно для того, аби весь динамічний порядок перебував на шляху до себе. Їх можна охарактеризувати як констатуючі умови соціального організму, його норми становлення, сталого функціонування та розвитку.

Отже, на початку XXI століття проблема національної безпеки вже не може розв'язуватися в рамках окремої країни. Її вирішення залежить від засобів захисту соціальних процесів інших країн. Разом вони створюють надорганізм планетарного масштабу, стале функціонування якого є головною гарантією для сталого розвитку національних соціальних організмів. Між концепціями національної і планетарної безпеки існує залежність, що визначається співвідношенням частини й цілого. За великим рахунком, концепція планетарної безпеки покликана відіграти роль принципу зовнішнього доповнення для соціальних організмів окремих країн.

З усього викладеного випливає висновок, що для розробки концепції безпеки в ході подолання сучасної кризи треба запропонувати надійну теорію ноосоціогенезу, або краще – ноокосмогенезу. Її неможливо розробити без відновлення засобів дослідження проблем соціального життя. Це означає, що на практиці в галузі методології науки потрібно реалізувати такий алгоритм: спочатку підвести якісно іншу світоглядну основу під проблему безпеки, після цього сформулювати нове ідеологічне кредо, після чого визначити інструментарій її побудови.

Починати потрібно з відновлення світоглядної основи. Нинішня природно-наукова картина світу, побудована на принципах класичної механіки, вже вичерпала свій евристичний потенціал. Для просування вперед необхідно обґрунтувати новий погляд на джерело і функціонування Всесвіту. У зв'язку з цим філософії треба уважніше придивитися до спроб сучасної науки довести єдність Всесвіту на основі гіпотези про квантово-хвильове її джерело.

Природно, що нова світоглядна основа прямо відсилає нас на пошук іншої ідеологічної настанови в розробці концепції безпеки. Тому, прагнучи філософськими засобами проникнути в глибини XXI століття, ми повинні забезпечити прорив до нового типу ідеологій. Для цього необхідно зробити, як мінімум, два принципові кроки.

По-перше, треба відмовитися від монізму в ідеології, оскільки матеріальний і духовний інгредієнти субстанціональної основи Всесвіту

настільки інтегровані в органічну єдність, що пояснити будь-яку форму планетарного життя з позицій виключно матеріалізму або ідеалізму принципово неможливо.

По-друге, треба перейти від ідеології руйнування до ідеології творення. Тут важливий саме поворот у мисленні філософів і вчених, що визначають характер і організацію духовного виробництва в епоху інформаційної фази розвитку планетарного людства. Політики і державні службовці, як головні розробники і виконавці доктрин національної безпеки, певно, стежитимуть за ними, оскільки пояснення необхідних заходів у цій справі отримає струнку логіку та особливу естетичну привабливість у практичному житті народів, країн, континентів і усього світу.

З цієї точки зору ідеологію, перспективну для створення системи національної безпеки на основі багатокритеріальної оптимізації соціального життя, можна визначити як спеціально сконструйований елемент, що організує діяльність її розробників у процесі освоєння ними життєдіяльності країни крізь призму ідеї соціального організму.

Водночас необхідно істотно змінювати комплекс засобів філософського та наукового пошуку універсальнішим методологічним інструментом. Це потрібно для того, щоб, використовуючи різномірну теоретичну спадщину, можна було цілеспрямовано й раціонально виконувати перетворення нагромадженої людством сукупності філософських ідей.

Застосування категорії “організм” до енергоінформаційної (польової) форми життя означає, що соціальним філософам, а, отже, й політологам та практичним політикам, не слід боятися включати до арсеналу методологічних засобів застосовувані в ході розробки концепції безпеки терміни, що утвердилися останнім часом в арсеналі природничих наук. Це стосується таких високопродуктивних когнітивних засобів перетворення соціальної дійсності, як, наприклад, синергетика, спонтанність, хаос, потенційні соціальні світи, віртуальність, самоорганізація, морфогенез, фенотип, інформаційний метаболізм, саморегулювання, ентропія, органогенез, гомеостат, гомеорез, онтогенез, філогенез, відбір, мінливість, спадковість, наступність, поліваріантність розвитку, екологічна рівновага, кооперація, координація, свобода, вільна причинність, демократія, творчість, наукове і ділове співробітництво, гуманітарне утворення, культурний обмін, вільна торгівля, спільна діяльність тощо.

При цьому лексичні одиниці мови концепції виявляються таким специфічним субстратом системи безпеки, що вже задає клас можливих морфологічних структур, які можуть на цьому субстраті реалізуватися і, водночас, детермінує якість їх функціонування, оскільки тут йдеться про живі організми.

Отже, для вирішення такої складної проблеми сучасності, як розробка ефективних концепцій національної і планетарної безпеки, у нас сьогодні

явно мало напрацювань, оскільки саме соціальне життя як польова форма існування розумної живої речовини ще не отримало достатнього філософського, наукового обґрунтування. Тому проблема багатокритеріальної оптимізації соціального життя планетарного людства, так само, як і окремих країн, справді є унікальним і складним об'єктом як для сучасної теорії пізнання, так і для практичного перетворення вигляду соціального світу силою інтелекту політиків.

І якщо не прогнозувати якісного стрибка у вдосконаленні методології фундаментальних досліджень суспільного життя, то освоєння політологами й політиками названої проблеми може навіть вийти далеко за межі XXI століття. Але, як би там не було, планетарне людство повинне засвоїти свою генеральну функцію в саморозгортанні Всесвіту і на її основі розробити принципи зовнішнього доповнення для революційного розвитку окремих країн на етапі інформаційної фази розвитку планетарного людства. Для цього йому необхідно узгодити свою поведінку з потребами розвитку космічного середовища. Щоб створити необхідні для цього гарантії і соціальні технології, сучасній теорії пізнання і практиці належить пройти той шлях, про який ми говорили. При цьому цілком очевидно, що чим раніше вчені й політики різних країн, співробітники міжнародних організацій та екологи почнуть спільно рухатися у даному напрямку, тим більшими будуть їхні досягнення на шляху до космічної форми життя.

Література:

1. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. - М.: Мысль, 1975. -Т. 2.
2. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. Изд. 3-е. - М., 1972.